

RAFAŁ TELUK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

INWIGILACJA I INFILTRACJA JAKO EFEKTYWNE METODY UZYSKIWANIA INFORMACJI OPERACYJNYCH NA TEMAT ŚRODOWISKA PRZESTĘPCZEGO LUB KRYMINOGENNEGO

1. WSTĘP. DEFINICJA CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Na początku rozważań stanowiących przedmiot niniejszego opracowania podkreślić należy, że pojęcie działalności operacyjnej (czynności operacyjno-rozpoznawczych), w ramach której funkcjonują instytucje inwigilacji i infiltracji środowiska przestępczego lub kryminogennego nie posiada definicji ustawowej. Trudności z określeniem prawnego charakteru działalności pozaprocesowej organów ścigania, która nie jest oparta na przepisach procedury karnej, wynikają z braku jej ustawowego określenia oraz utajnienia aktów prawnych niższego rzędu regulujących ten rodzaj działalności.

Istnieje wiele definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych. Brak jest jednak wyraźnego rozgraniczenia wskazującego, czy działania realizowane przez uprawnione do tego organy policyjne¹ są czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, dochodzeniowo-śledczymi czy też administracyjno-porządkowymi. Określenie zakresu czynności operacyjno-rozpoznawczych przez wskazanie celów oraz rodzajów

¹ Mam tu na myśli nie tylko Policję, ale również Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencję Wywiadu, Straż Graniczną, organy kontroli skarbowej, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Żandarmerię Wojskową, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbę Wywiadu Wojskowego.

czynności prowadzonych przez organy policyjne jest mało przydatne i nie pozwala w sposób jednoznaczny na rozgraniczenie czynności operacyjno-rozpoznawczych od innego rodzaju działań, np. administracyjno-porządkowych².

Zdaniem S. Waltosia³, czynności operacyjno-rozpoznawcze są to działania tajne, a jednocześnie nieformalne. Wykonywane są przez służby państwowe zazwyczaj, gdy podejrzenie popełnienia przestępstwa jest jeszcze bardzo nikłe lub mające na celu zapobieżenie przestępstwu. S. Hoc⁴ uważa, że czynności operacyjno-rozpoznawcze stanowią pozaprocesowe, techniczno-taktyczne czynności praktyki organów ścigania, których głównym celem jest zapobieganie i zwalczanie przestępczości. Według S. Zalewskiego⁵, czynności operacyjno-rozpoznawcze to prawnie określony katalog uprawnień do podejmowania działań, obejmujący czynności ukierunkowane na niejawne pozyskiwanie, gromadzenie, przetwarzanie i weryfikowanie informacji. L. Schaff⁶ stoi na stanowisku, że czynności operacyjno-rozpoznawcze są pozaprocesowymi, technicznymi i taktycznymi czynnościami, wykształconymi przez praktykę organów ścigania karnego, które służą profilaktycznej walce z przestępczością. Są to taktyczno-rozpoznawcze czynności nieprocesowe, które ukształtowane zostały jako czynności uzupełniające lub wykonawcze w stosunku do czynności procesowych i zadań postępowania przygotowawczego. J. Krwawicz⁷ uważa natomiast, że praca operacyjna to system zbierania – w zasadzie w drodze czynności pozaprocesowych – informacji niezbędnych dla ustalenia zamiarów oraz działalności przestępcy, jak

² A. TARACHA, *Zakres czynności operacyjno-rozpoznawczych w świetle ustawodawstwa „policyjnego”*. *Kierunki i stan reformy prawa karnego*, Lublin 1995, s. 100.

³ S. WALTOŚ, *Podstawy prawa i procesu karnego*, Warszawa 1999, s. 221.

⁴ S. HOC, *Zagadnienia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo*, Warszawa 1985, s. 339-340.

⁵ S. ZALEWSKI, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze, jako forma realizacji zadań służb specjalnych w systemie bezpieczeństwa państwa*, «Przegląd Policyjny», 3-4/2002, s. 127.

⁶ L. SCHAFF, *Zakres i formy postępowania przygotowawczego*, Warszawa 1961, s. 77.

⁷ M. LIPKA, J. KRWAWICZ, *O rozpracowaniach operacyjnych*, Warszawa 1963, s. 3-4.

również ujawnienia nieznanym Policji przestępstw lub uzupełnienia wiadomości o przestępstwach znanych.

Zauważyć należy, że obecnie ustawodawca podjął próbę wypracowania legalnej definicji czynności operacyjno-rozpoznawczych i ujednoczenia wszystkich procedur związanych z ich stosowaniem. W świetle definicji zawartej w art. 2 ust. 1 poselskiego projektu ustawy, wniesionej w dniu 7 lutego 2008 r.⁸, czynności operacyjno-rozpoznawcze są zespołem przedsięwzięć jawnych i niejawnych prowadzonych wyłącznie w celu rozpoznania przestępstw, zapobiegania im i ich wykrywania; odnajdywania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępstwa, a także odnajdywanie rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa lub mających związek z przestępstwem; ustalenia tożsamości osób i zwłok w przypadku uzasadnionego podejrzenia przestępczego działania.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze są samodzielną, różną od czynności procesowych formą aktywności organów policyjnych. Można powiedzieć, że stanowią autonomiczną działalność tych organów.

2. PODSTAWA PRAWNA WYKONYWANIA CZYNNOŚCI POZAPROCESOWYCH

Wszystkie czynności operacyjno-rozpoznawcze przeprowadzane są w oparciu o przepisy ustaw „policyjnych” i aktów wykonawczych. Są to czynności pozaprocessowe. Nie realizuje ich osobiście organ procesowy i nie stosuje się do nich przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks postępowania karnego⁹, która normuje przebieg procesu, a nie działalność operacyjną. Prawo do przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych mają jednak tylko te organy państwowe, którym przepisy właściwej ustawy takie uprawnienia przyznają. Uprawnienie do wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych wynika wprost z przepisów ustaw „policyjnych”, w tym art. 14 ust. 1

⁸ Poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych, druk sejmowy nr 353.

⁹ Dz. U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.

ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji¹⁰, art. 21 ust. 1 i art. 22 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu¹¹, art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym¹², art. 36 ust. 4 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o kontroli skarbowej¹³, art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej¹⁴, art. 4 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych¹⁵ oraz art. 25 i art. 26 ustawy z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego¹⁶.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze, podobnie jak czynności dowodowe, wykonywane w toku postępowania przygotowawczego należą do szerokiej kategorii czynności kryminalistycznych. W trakcie ich realizacji znajdują zastosowanie reguły celowościowe wyznaczone przez współczesną taktykę i technikę kryminalistyczną.

Podczas wykonywania przez organy policyjne działalności pozaprocesowej stosuje się różnego rodzaju metody. Pojęcie metody w czynnościach operacyjno-rozpoznawczych definiuje T. Hanausek¹⁷ jako celowo stosowany zespół zachowań i środków, który dzięki konsekwencji oraz wykorzystaniu wiedzy i doświadczenia pozwala na optymalną realizację założonych celów. Wśród metod najczęściej wykonywanych w trakcie działalności operacyjnej wyróżnia się współpracę z osobowymi źródłami informacji, inwigilację i infiltrację środowiska przestępczego i kryminogennego, przedsięwzięcie werbunkowe, kombinację operacyjną, operację specjalną, działania maskujące, kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany, kontrolowane wręczenie lub przyjęcie korzyści majątkowej, przesyłkę niejawnie

¹⁰ Tekst jedn. Dz. U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 ze zm.

¹¹ Tekst jedn. Dz. U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154 ze zm.

¹² Tekst jedn. Dz. U. z 2012 r., poz. 621.

¹³ Tekst jedn. Dz. U. z 2011 r. Nr 41, poz. 214 ze zm.

¹⁴ Tekst jedn. Dz. U. z 2011 r. Nr 116, poz. 675 ze zm.

¹⁵ Dz. U. z 2001 r. Nr 123, poz. 1353 ze zm.

¹⁶ Dz. U. z 2006 r. Nr 104, poz. 709 ze zm.

¹⁷ T. HANAUSEK, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 135.

nadzorowaną, obserwację, wywiad operacyjny, zasadzkę i analizę kryminalną.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze przewidziane w szeroko rozumianym prawie policyjnym inicjowane są w dwojaki sposób. W pierwszym wypadku czynności te zarządzane są przez organy policyjne i nie podlegają kontroli zewnętrznej, zarówno gdy mowa o ich rozpoczęciu, jak i o ich przebiegu oraz postępowaniu ze zgromadzonymi w czasie ich prowadzenia materiałami. Do grupy tej należą w szczególności takie czynności, jak korzystanie z tajnego współpracownika, wywiad, obserwacja, uzyskiwanie, sprawdzanie, gromadzenie i przetwarzanie informacji operacyjnych (z wyjątkiem informacji objętych tajemnicą bankową i ubezpieczeniową), inwigilacja i infiltracja środowiska przestępczego lub kryminogennego. W drugim zaś zarządzanie ich przeprowadzenia wymaga decyzji lub zgody organu procesowego (sądu, prokuratora), który nie jest organem policyjnym i może w pewnym zakresie sprawować funkcję kontrolną nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi. Do czynności tych należy zaliczyć kontrolę operacyjną, zakup kontrolowany i kontrolowane przyjęcie lub wręczenie korzyści majątkowej oraz przesyłkę niejawnie nadzorowaną¹⁸.

Zaznaczyć należy, że metody operacyjne polegające na inwigilacji i infiltracji środowiska przestępczego nie podlegają kontroli organów procesowych (sądu i prokuratora). O ich zarządzaniu organ policyjny decyduje samodzielnie.

3. INWIGILACJA

Pojęcie inwigilacji (z łac. *invigilare* – czuwać nad czymś) określa tajne obserwowanie kogoś lub tajny nadzór nad kimś¹⁹. Z definicji zaproponowanej przez T. Hanauską²⁰, wynika, że inwigilacja jest to zespół czynności operacyjno-rozpoznawczych skoncentrowanych na

¹⁸ A. TARACHA, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze, aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe*, Lublin 2006, s. 92.

¹⁹ Słownik języka polskiego PWN, witryna internetowa o nazwie www.sjp.pwn.pl, dostęp 2 IV 2013.

²⁰ T. HANAUSEK, *op. cit.*, s. 152.

systematycznym śledzeniu i utajnionym kontrolowaniu osób, co do których istnieje uzasadnione podejrzenie, że mogą dopuścić się przestępstwa.

Na inwigilację mogą składać się różne rodzaje czynności operacyjnego działania, jak wywiad, obserwacja, korzystanie z osobowych źródeł informacji, wykorzystanie zasobów informacji, uzyskanie informacji ubezpieczeniowych oraz stanowiących tajemnicę bankową. Dla skuteczności podjętej inwigilacji nie zawsze jednak wystarczające jest wykorzystanie wskazanych wyżej metod czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Jak pokazuje praktyka, bez udziału poufnych źródeł inwigilacja nigdy nie będzie prawidłowa. Własne obserwacje, spostrzeżenia, wywiady, rozmowy z „podejrzany” lub jego rodziną nie zapewniają bieżącego dopływu informacji o podejmowanych przez osobę inwigilowaną zamiarach przestępczych, o jej codziennym postępowaniu, stosunkach rodzinnych, kontaktach ze środowiskiem kryminogennym itp.²¹.

W sprawach dotyczących szeroko rozumianej przestępczości zorganizowanej wskazane wyżej metody operacyjne mogą okazać się niewystarczające. Wówczas niezbędnym będzie sięgnięcie po inne metody operacyjne, takie, jak kontrola operacyjna, zakup kontrolowany czy też przesyłka niejawnie nadzorowana.

Istnieją dwa główne rodzaje inwigilacji. Są nimi inwigilacja ruchoma oraz inwigilacja na miejscu. Inwigilację ruchomą stosuje się, gdy obserwowane osoby przemieszczają się, a obserwujący podążają za nimi (np. pieszo lub z użyciem pojazdu). Z inwigilacją na miejscu mamy do czynienia, gdy obserwowana osoba lub działalność pozostają w tym samym miejscu (np. „laboratorium”, w którym wytwarza się narkotyki, „drukarnia”, w której produkuje się podrabiane banknoty). Osoby śledzące mogą zmieniać punkt obserwacyjny, lecz pozostać muszą w bezpośrednim sąsiedztwie obserwowanych²².

²¹ S. PIĄTKOWSKI, J. RÓŻYCKI, *Z doświadczeń inwigilacji w województwie Łódzkim*, «Służba MO», 88.1/1972 s. 48.

²² „LORAK”, *Inwigilacja elektroniczna i bezpośrednia*, Gdynia 2003, s. 93.

Wśród realizowanych metod wyróżnić można inwigilację luźną, stałą oraz łączoną. W warunkach inwigilacji luźnej osoba śledzona nie pozostaje pod stałym nadzorem. Inwigilację stosowaną przy użyciu tej metody należy przerwać, jeśli okaże się, że osoba śledzona nabierze podejrzeń co do wykonywanych wobec niej czynności operacyjnych. W ramach inwigilacji stałej osoba śledzona pozostaje pod stałą obserwacją. Inwigilacja nie jest przerywana nawet wówczas, jeśli okaże się, że osoba śledzona nabierze podejrzeń co do wykonywanych wobec niej czynności operacyjnych. Inwigilację łączoną (luźno-stałą) stosuje się w zależności od zachowania się osoby śledzonej. W trakcie jej realizacji nastąpić może zmiana metody działania z inwigilacji luźnej na inwigilację stałą²³.

Podstawę określenia celu i zadań inwigilacji stanowią okoliczności uzasadniające podejrzenia w stosunku do osoby, która ma być inwigilowana. Przez działalność podejrzaną należy tu rozumieć takie zachowanie się określonej osoby, które wzbudza uzasadnione przypuszczenie, że osoba ta przygotowuje lub popełnia przestępstwa²⁴.

Jako główne cele inwigilacji realizowanej przez organ policyjny w trakcie czynności operacyjno-rozpoznawczych wymienić należy:

- uzyskanie informacji dotyczących osoby inwigilowanej, w szczególności na temat jej wyglądu (w tym cech szczególnych), ubioru, ewentualnych ułomności (np. utykania, seplenia, widocznych obrażeń ciała), sposobu życia, warunków osobistych, rodzinnych, majątkowych, środków utrzymania, zatrudnienia, zainteresowań, karalności,
- ustalenie kręgu osób, z którymi osoba inwigilowana się kontaktuje oraz, w zależności od rodzaju sprawy, rozważenie rozszerzenia zastosowanej metody na te osoby,
- uzyskanie informacji od innych osób, które mają wiadomości na temat zachowania się osoby inwigilowanej (np. sąsiedzi, osoby za-

²³ Tamże, s. 93.

²⁴ A. SZUMSKI, *Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych*, Wrocław 2010, s. 145.

trudnione w tej samej firmie, dozorca budynku, w którym mieszka inwigilowana osoba),

- ustalenie, czy osoba inwigilowana przejawia zamiar popełnienia przestępstwa lub podejmuje jakiegokolwiek działania mające na celu taki czyn, w tym utrzymuje kontakty ze środowiskiem przestępczym,
- niedopuszczenie do popełnienia czynu zabronionego przez osobę objętą inwigilacją,
- ustalenie miejsc lub osób, u których osoba inwigilowana może się ukrywać po popełnieniu przestępstwa,
- ustalenie miejsc, gdzie osoba inwigilowana może ukrywać rzeczy pochodzące z przestępstwa,
- ujęcie osoby inwigilowanej po popełnieniu przez nią przestępstwa.

W trakcie inwigilacji należy dokumentować wszystko, co związane jest bezpośrednio i pośrednio z osobą znajdującą się w kręgu zainteresowania Policji. Aktualna wartość operacyjna uzyskiwanych informacji nie ma znaczenia. Każde spostrzeżenie i każda informacja o osobie inwigilowanej, choćby wydawały się nic nieznacząca, powinny być udokumentowane i włączone do teczki inwigilowanego. Nie jest także bez znaczenia zbieranie, dokumentowanie i wykorzystywanie informacji o znakach szczególnych osób inwigilowanych oraz osób utrzymujących z nimi kontakty.

Wiadomości na temat osoby inwigilowanej mogą zostać uzyskane przez organ policyjny w każdy prawnie możliwy sposób, w tym w szczególności:

- od osoby, która jest w bliskich stosunkach z inwigilowanym i należy do kręgu jego zaufanych osób (np. konkubina, kolega),
- od osoby, która nie jest z inwigilowanym w komitywie, ale ma możliwość jego codziennej, bezpośredniej obserwacji (np. portier w zakładzie pracy, barman w pubie, sprzedawca w sklepie),
- poprzez legitymowanie inwigilowanego przez organ policyjny w różnym czasie i okolicznościach, któremu to winno towarzyszyć rozpytanie na różny temat (np. dotyczący powodów jego obecności w danym miejscu i czasie, określonego zachowania),

- w wyniku wymiany informacji pomiędzy jednostkami policyjnymi, na terenie właściwości działania których osoba inwigilowana przebywa,
- na podstawie informacji z Krajowego Rejestru Karnego na temat uprzedniej karalności,
- w wyniku wywiadu policyjnego (np. na temat stylu życia inwigilowanego i jego rodziny, posiadanego majątku, nabywania drogich przedmiotów, sposobu lokowania środków pieniężnych, odwiedzających go osób i częstotliwości tych wizyt, środków transportu, którymi się porusza on lub odwiedzające go osoby, wyjazdów do innych miejscowości, zagranicznych wczasów, kontaktów ze środowiskiem przestępczym, prostytutkami, sąsiadami itp.),
- na podstawie informacji o otrzymywanej lub wysyłanej przez inwigilowanego korespondencji, paczkach, przekazach pieniężnych,
- na podstawie informacji z miejsca pracy (np. ustalenie zarobków, innych dodatkowych źródeł utrzymania).

Organizacja inwigilacji musi polegać na umiejętnych, systematycznych i skutecznych działaniach organu policyjnego. Tylko częste, wielokrotne informacje stwarzają podstawę do podejmowania prawidłowych przedsięwzięć²⁵. Aby inwigilacja była systematyczna, niezbędny jest ciągły napływ nowych informacji. W wypadkach, w których inwigilacja prowadzona jest systematycznie i wszechstronnie, a informacje są umiejętnie wykorzystane, nie ma problemu z obaleniem ewentualnego fałszywego alibi osoby inwigilowanej, która została zatrzymana jako domniemany sprawca popełnionego przestępstwa. Inwigilacja wymaga nadto aktualnej znajomości poczynąń środowiska przestępczego, w którym uczestniczy inwigilowany. Każdy kontakt z osobami, w których środowisku przebywa inwigilowana osoba, powinien być wykorzystany do przeprowadzenia rozmów na jego temat.

pozytywne wyniki inwigilacji uzależnione są w szczególności od zaangażowania, wiedzy i doświadczenia funkcjonariusza organu policyjnego w pracy operacyjno-rozpoznawczej.

²⁵ S. PIĄTKOWSKI, J. RÓŻYCKI, *op. cit.*, s. 49.

4. INFILTRACJA

Inną niezwykle skuteczną metodę operacyjnego działania realizowaną przez organy policyjne stanowi infiltracja środowiska przestępczego lub kryminogennego.

Pojęcie infiltracji środowiska przestępczego definiuje T. Hanausek²⁶ jako zyskanie sobie sprzymierzeńców w zespole przeciwnika bądź ich wprowadzenie do tego zespołu (infiltracja pośrednia) albo przeniknięcie do takiego zespołu (infiltracja bezpośrednia).

Głównym celem infiltracji środowiska przestępczego lub kryminogennego przez organ policyjny jest doprowadzenie do sprawowania nad nim kontroli. Odbywa się to poprzez zapewnienie sobie stałego dopływu informacji z tego środowiska.

Infiltracją mogą być objęte tylko te środowiska, w odniesieniu do których zainteresowanie organów policyjnych jest uzasadnione i prawnie dopuszczalne. Dowolność w wyborze środowisk, które podlegać będą infiltracji, jest niedozwolona. Infiltracją środowiskową mogą zostać objęte środowiska podejmujące różnego rodzaju działalność przestępczą, np. środowiska przemytników wyrobów akcyzowych, pseudokibiców piłkarskich, handlarzy broni, złodziei samochodów, grup osób tworzących zorganizowaną strukturę przestępczą.

Zaznaczyć w tym miejscu należy, że każda zorganizowana grupa przestępcza tworzy rozbudowane, silnie zhierarchizowane struktury. Aby z nią walczyć, konieczne jest zidentyfikowanie całej siatki przestępczej i rozpoznanie ról pełnionych w niej przez poszczególne osoby. Jedną ze skutecznych metod pozyskania przez organy policyjne informacji w powyższym zakresie jest infiltracja struktury przestępczej.

Kryminalistyka wyróżnia dwa rodzaje infiltracji środowiskowej, którymi są infiltracja pośrednia oraz bezpośrednia.

Infiltracja środowiskowa pośrednia polega na organizacji i wykorzystaniu poufnych osobowych źródeł informacyjnych. Wyraża się w pozyskiwaniu i wykorzystywaniu w szczególności agentów, informatorów, tajnych współpracowników, którzy już tkwią w środo-

²⁶ T. HANAUSEK, *op. cit.*, s. 138.

wiskach objętych zainteresowaniem operacyjnym organu policyjnego albo mają z tymi środowiskami bliski kontakt, pozwalający na uzyskiwanie o nich informacji, albo też są wprowadzani do takich środowisk.

Infiltracja środowiskowa bezpośrednia polega na przeniknięciu do środowiska przestępczego funkcjonariusza organu policyjnego, którego głównym celem dla realizacji postawionych przed nim zadań operacyjnych jest zdobycie zaufania, uzyskania sprzymierzeńców w infiltrowanym środowisku lub też dążenie do jego dezintegracji lub osłabienia. W obecnym stanie prawnym wskazany rodzaj infiltracji może być stosowany w ramach zakupu kontrolowanego, o którym mowa w art. 19a ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji.

Podjęmowane w ramach infiltracji środowiskowej działania operacyjne, głównie z uwagi na bezpieczeństwo osób biorących w nich czynny udział, muszą być objęte bezwzględną tajemnicą. Ujawnienie jakichkolwiek informacji o prowadzonej infiltracji środowiskowej spowodować może przede wszystkim:

- zagrożenie życia lub zdrowia osób biorących udział w infiltracji,
- całkowite niepowodzenie tej metody w realiach prowadzonej sprawy,
- utratę dotychczasowych efektów pracy w postaci zdobytej wiedzy na temat rozpracowywanych struktur przestępczych,
- utratę zaufania do organów ścigania, a w konsekwencji trudności w pozyskaniu osób zdecydowanych na współpracę z organami ścigania.

5. LEGALIZACJA DOKUMENTÓW IDENTYFIKUJĄCYCH FUNKCJONARIUSZY „OPERACYJNYCH” ORAZ OSOBY UDZIELAJĄCE IM POMOCY

Do podstawowych zadań organów policyjnych zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji należy inicjowanie i organizowanie działań mających na celu zapobieganie popełnianiu przestępstw i wykroczeń oraz zjawiskom kryminogennym i współdziałanie w tym zakresie z organami państwowymi, samorządowymi i organizacjami społecznymi, a także wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców.

W związku z wykonywaniem ustawowych celów podstawowym obowiązkiem Policji jest zapewnienie ochrony form i metod realizacji zadań, informacji oraz własnych obiektów i danych identyfikujących policjantów (art. 20a ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji).

W wypadkach podejmowania działań operacyjnych, w tym mających na celu bezpośrednią infiltrację środowiskową, w zdecydowanej większości przypadków zachodzi konieczność posługiwania się przez funkcjonariusza Policji dokumentami legalizacyjnymi. Zapewniają one w bezpieczniejszy sposób lepsze możliwości uzyskania przez organ policyjny pożądaných informacji.

Zauważyć należy, że legalizacja jest instytucją stosowaną powszechnie przez służby operacyjne w Polsce i na świecie. W rozumieniu definicji prawnej oznacza ona możliwość posługiwania się przez uprawnionych funkcjonariuszy organów ścigania lub osób z nimi współpracujących w wyznaczonych przepisami prawa sytuacjach dokumentami uniemożliwiającymi ustalenie ich tożsamości oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych²⁷.

Podstawę prawną posługiwania się dokumentami legalizacyjnymi przez funkcjonariusza organu policyjnego stanowi art. 20a ust. 2 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji. Z treści wskazanego przepisu wynika jednoznacznie, że posługiwanie się przez policjanta dokumentami wystawionymi na fikcyjne dane nastąpić może wyłącznie przy wykonywaniu przez niego czynności operacyjno-rozpoznawczych. Posługiwanie się takimi dokumentami ma na celu uniemożliwić innym osobom ustalenie danych identyfikujących policjanta oraz środków, którymi posługuje się przy wykonywaniu zadań służbowych. Zakończenie realizowania czynności pozaprocessowych, które wymagały posługiwania się przez funkcjonariusza Policji dokumentami legalizacyjnymi, powoduje prawną niemożność ich dalszego użycia. Nie oznacza to wcale, że taki dokument nie może zostać ponownie wykorzystany przez Policję podczas stosowania w przyszłości określonych metod pracy operacyjnej. Powyższa regulacja wyraźnie jednak zakazuje, aby

²⁷ J. MAKA, *Instytucja prowokacji w praktyce działania służb policyjnych*, «Prokuratura i Prawo» 1-2/2010, s. 162.

tego rodzaju dokumenty wykorzystywane były w jakikolwiek sposób poza działalnością operacyjną. Posługiwanie się dokumentami legalizacyjnymi poza czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi rodzić może odpowiedzialność karną, w szczególności wynikającą z treści z art. 275 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny²⁸.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach dokumenty legalizacyjne mogą zostać wydane osobom niebędącym policjantami, z których pomocy przy wykonywaniu ustawowych zadań korzysta Policja (art. 20a ust. 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji). Posługując się dokumentami wystawionymi na fikcyjne dane, osoby, które współdziałają z Policją w ramach wykonywanych przez nią czynności operacyjno-rozpoznawczych (np. pośredniej infiltracji środowiskowej), mają zdecydowanie większe możliwości działania. Dotarcie przez te osoby do istotnych dla Policji informacji ze świata przestępczego wydaje się o wiele łatwiejsze przy korzystaniu przez nie z dokumentów legalizacyjnych. Ponadto ryzyko dekonspiracji jest o wiele mniejsze niż w przypadku posługiwania się przez takie osoby dokumentami wystawionymi na podstawie prawdziwych danych.

W związku z możliwością wytworzenia, a w konsekwencji posługiwania się dokumentami legalizacyjnymi w określonych wypadkach przez funkcjonariuszy Policji oraz osoby niebędące policjantami, ustawodawca na podstawie art. 20a ust. 3a ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji przewidział kontratyp, wyłączający bezprawność tego rodzaju zachowań. Zgodnie z przytoczonym przepisem nie popełnia przestępstwa, kto poleca sporządzenie lub kieruje sporządzeniem dokumentów legalizacyjnych; kto sporządza dokumenty legalizacyjne; kto udziela pomocy w sporządzeniu dokumentów legalizacyjnych; policjant lub osoba, z której pomocy korzysta Policja, jeżeli dokumentami legalizacyjnymi posługują się przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych.

²⁸ Wskazany przepis penalizuje odpowiedzialność karną w szczególności w przypadku posłużenia się przez sprawcę dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby. Przedmiotem ochrony art. 275 § 1 Kodeksu karnego jest wiarygodność dokumentów stwierdzających tożsamość lub prawa majątkowe określonej osoby, prawo do dysponowania takimi dokumentami przez osobę, której dotyczą, a pośrednio także prawa majątkowe tej osoby.

Zgodnie z art. 20a ust. 3b ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego zobowiązane zostały do udzielania Policji, w granicach swojej właściwości, niezbędnej pomocy w zakresie wydawania i zabezpieczania dokumentów legalizacyjnych.

Na podstawie delegacji ustawowej z art. 20a ust. 4 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji zostało wydane rozporządzenie z dnia 27 maja 2002 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta lub osobę udzielającą pomocy Policji oraz środków, którymi posługują się przy wykonywaniu zadań służbowych²⁹.

Powyższe rozporządzenie wskazuje na Komendanta Głównego Policji jako na jedyny w Policji organ uprawniony do wydawania dokumentów uniemożliwiających ustalenie:

- danych identyfikujących policjanta lub osoby udzielającej pomocy,
- środków, którymi policjant lub osoba udzielająca pomocy posługują się przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych lub udzielaniu pomocy,
- faktu pełnienia służby, celu, form i metod wykonywania zadań służbowych.

W związku z prowadzonymi przez Policję czynnościami pozaprosesowymi zaistnieć może potrzeba uzyskania dokumentu legalizacyjnego od organów administracji rządowej i samorządu terytorialnego oraz organów, służb i instytucji państwowych uprawnionych do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych, a także od zagranicznych i międzynarodowych organizacji, instytucji i jednostek organizacyjnych właściwych do zapobiegania i zwalczania przestępczości.

²⁹ Dz. U. z 2002 r. Nr 74, poz. 684. Na podstawie tego rozporządzenia straciło moc zarządzenie nr 5/99 Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 12 lutego 1999 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu wydawania, posługiwania się i przechowywania dokumentów, które uniemożliwiają ustalenie danych identyfikujących policjanta oraz środków, którymi posługuje się przy wykonywaniu zadań służbowych (Dz. Urz. MSWiA Nr 2, poz. 14).

W takiej sytuacji z wnioskiem o wydanie dokumentu wystąpić może wyłącznie Komendant Główny Policji.

Na podstawie odrębnych przepisów uprawnionemu policjantowi lub osobie udzielającej pomocy może zostać wydany dokument legalizacyjny potwierdzający określone uprawnienia lub kwalifikacje. W szczególnym przypadku, uzasadnionym wagą sprawy, wskazany dokument może zostać wydany policjantowi lub osobie udzielającej pomocy, nieposiadającym uprawnień wymaganych przez odrębne przepisy.

Do użytku służbowego mogą być wydane krajowe i zagraniczne dokumenty, a także przedmioty służące do ich zabezpieczenia lub zapewnienia kamuflażu.

Policjant lub osoba udzielająca pomocy mogą posługiwać się dokumentem legalizacyjnym wyłącznie w okolicznościach określonych we wniosku o jego wydanie. Powinien on wyraźnie wskazywać na uzasadniającą potrzebę posiadania dokumentu przy wykonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych lub udzielaniu pomocy. Winien nadto określać okoliczności, w jakich będzie wykorzystywany. Dokumenty legalizacyjne wydawane są jedynie na okres niezbędny do wykonania zadania służbowego.

Do wydawania, posługiwania się, przechowywania i ewidencji dokumentów stosuje się przepisy o ochronie informacji niejawnych.

Korzystając z dokumentów legalizacyjnych, należy przestrzegać zasad dotyczących taktyki postępowania. Przenikając do danego środowiska, policjant lub osoba udzielająca pomocy winni wcześniej posiadać szeroką wiedzę na temat jego zasad funkcjonowania, specyfiki panujących relacji społecznych. Pretekst i dokumenty, z którymi się występuje, muszą być zawsze dostosowane do konkretnej sytuacji. Posługując się dokumentami legalizacyjnymi, świadczącymi o nabytych uprawnieniach (np. mechanika samochodowego, informatyka), należy orientować się w zawodzie, który się fikcyjnie wykonuje. Może to uchronić wykonującego działania operacyjne policjanta lub osobę udzielającą pomocy od ewentualnych podejrzeń środowiska przestępczego w przypadku niemożności udzielenia odpowiedzi na pytania związane z rzekomo wykonywanym zajęciem³⁰.

³⁰ A. SZUMSKI, *op. cit.*, s. 287.

6. GŁÓWNE CELE PRACY OPERACYJNEJ. WARTOŚĆ DOWODOWA CZYNNOŚCI OPERACYJNO-ROZPOZNAWCZYCH

Zaznaczyć należy, że organy policyjne mogą sprawnie i skutecznie działać jedynie wówczas, kiedy posiadają odpowiednie rozpoznanie środowiska przestępczego, znają jego zamierzenia oraz otrzymują aktualne informacje o jego działalności. Do tego celu nie wystarczą ewidencje, rejestry i dokumenty uzyskiwane z dostępnych i oficjalnych źródeł. Niewystarczające są również rezultaty własnej obserwacji funkcjonariuszy i ich spostrzeżenia, a także analiza posiadanych materiałów. Przedsięwzięcia operacyjne organu policyjnego nabierają właściwego znaczenia dopiero w powiązaniu z informacjami zaczerpniętymi wprost ze środowisk przestępczych, ze spostrzeżeń i opinii osób, które stykają się ze środowiskami i zjawiskami, którymi interesuje się organ policyjny³¹.

Uzyskane w wyniku stosowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych informacje ułatwiają przebieg postępowania karnego i wpływają na takie jego ukształtowanie, aby zostały spełnione jego cele.

Skuteczność działań operacyjnych wyraża się w szczególności w tym, że ich wyniki dostarczyć mogą jednoznacznego, często niepodważalnego materiału dowodowego dla procesu karnego. Informacje uzyskane podczas czynności operacyjno-rozpoznawczych mogą zostać także wykorzystane do przeprowadzenia konkretnych czynności procesowych.

Do podstawowych celów realizowanych przez czynności operacyjno-rozpoznawcze (m.in. inwigilację i infiltrację środowiska przestępczego lub kryminogennego) zaliczyć należy w szczególności: ustalanie źródeł dowodowych dla procesu karnego; ustalanie składów osobowych grup przestępczych i przedmiotowego zakresu ich działania; ujawnianie przestępstw i mechanizmów je powodujących; umożliwienie zatrzymania ustalonych sprawców przestępstw; ustalanie miejsc ukrywania się osób poszukiwanych przez organy ścigania

³¹ Z. BIERNARCZYK, *Praca poufna funkcjonariuszy mundurowych*, «Służba MO» 23.2/1961, s. 256-257.

i sądy, miejsc pobytu osób zaginionych, przetrzymywania osób uprowadzonych bądź pozbawionych bezprawnie wolności; udaremnienie popełnienia przestępstwa³².

Jednym z podstawowych celów pracy operacyjnej jest ustalenie źródeł dowodowych dla procesu karnego. Uzyskane informacje mogą zostać wykorzystane w różny sposób. Posłużyć mogą zarówno do wskazania nieznanego dotychczas istotnego dla sprawy świadka, jak i do ustalenia osoby podejrzanej. Pozyskane informacje mogą być pomocne również podczas przesłuchania wytypowanych osób. Wiedza operacyjna pozwala wybrać najbardziej skuteczną taktykę tej czynności i ustalić katalog pytań oraz kolejność przesłuchiwanym osób. W trakcie przesłuchania zastosować można różne metody taktyczne mające zapewnić przesłuchującemu przewagę nad osobą przesłuchiwaną³³. Wykorzystanie wiedzy operacyjnej może np. przemawiać za przyjęciem takich metod przesłuchania, jak metody kumulatywnego i selektywnego ujawniania materiału dowodowego, odtworzenia przebiegu zdarzenia, ujawnienia motywu działania sprawcy przestępstwa. Jedną z tych metod, zwana metodą wykorzystania informacji o podejrzanym, opiera się głównie na informacjach zdobytych w trakcie działań operacyjnych, polegających najczęściej na inwigilacji i infiltracji³⁴. Czynności operacyjno-rozpoznawcze nakierowane są także na ustalenie miejsca przechowywania rzeczy lub osoby, która rzecz posiada. Mam tutaj na myśli rzeczy stanowiące przedmiot lub narzędzie przestępstwa, noszące ślady działania przestępczego, nabyte ze środków uzyskanych z prowadzonej działalności przestępczej oraz wykazujące związek potencjalnego sprawcy ze zdarzeniem przestępczym.

Kolejnym ważnym celem działalności operacyjnej jest ustalanie składów osobowych grup przestępczych i przedmiotowego zakresu ich działania. Na podstawie wyników pracy operacyjnej można zdefiniować fakt istnienia zorganizowanej struktury przestępczej, a także

³² J. GOŁĘBIEWSKI, *Praca operacyjna w zwalczaniu przestępczości zorganizowanej*, Warszawa 2008, s. 21-23.

³³ J. WIDACKI, *Kryminalistyka*, Warszawa 1999, s. 84-87.

³⁴ K. OTŁOWSKI, *Podejrzany w postępowaniu karnym. Studium kryminalistyczne*, Warszawa 1979, s. 94-96.

określić zakres jej przestępczego zainteresowania. Czynności operacyjno-rozpoznawcze doprowadzić mogą do poznania wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi członkami grupy przestępczej. Działania te pozwalają poznać środowisko przestępcze, a w szczególności ustalić sposób działania członków danej grupy przestępczej, ich wzajemne kontakty, podział ról, strukturę grupy, w tym hierarchię pionową i poziomą.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze odgrywają także główną rolę w ujawnianiu działalności przestępczej. Pozwalają, na przykład, na zlokalizowanie wytwórni narkotyków, wykrycie przestępstwa o charakterze korupcyjnym czy też ujawnienie przemytu broni i materiałów wybuchowych. Czynności te dostarczają także szerokiej wiedzy na temat przyczyn powodujących popełnianie wielu przestępstw.

Celem wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych może być również umożliwienie zatrzymania ustalonych sprawców przestępstw. Coraz częściej zdarza się, że nie można w żaden dostępny sposób (np. na podstawie zeznań świadków, informacji urzędowych) ustalić faktycznego miejsca pobytu osoby, która dopuściła się czynu zabronionego, w szczególności o zorganizowanym charakterze. Niejednokrotnie, wyłącznie na skutek podjętych działań pozaprocesowych możliwym staje się zatrzymanie osób, będących w kręgu zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

W wyniku podjętych działań operacyjnych niejednokrotnie udaje się ustalić miejsce ukrywania się osób poszukiwanych przez organy ścigania i sądy, miejsce pobytu osób zaginionych, przetrzymywania osób uprowadzonych bądź pozbawionych bezprawnie wolności. Powszechnie jest, że osoby poszukiwane nie zamieszkują w miejscu swojego zameldowania. Najczęściej miejsce ich pobytu nie jest znane nawet osobom najbliższym czy też znajomym. Problemem, przed którym stają organy ścigania, jest także zlokalizowanie miejsca, w którym przebywają osoby zaginione, a także te, które zostały w bezprawny sposób uprowadzone i pozbawione wolności. W takich przypadkach czynności operacyjno-rozpoznawcze są nieocenione. Pozwalają na zebranie informacji, które przyczynią się do ustalenia miejsca, w którym przebywać mogą poszukiwane osoby.

Jednym z celów realizowania przez organy policyjne działalności pozaprocesowej jest udaremnienie popełnienia przestępstwa. Czynności operacyjno-rozpoznawcze pozwalają na zebranie informacji o planowanych przestępstwach. Działania organów policyjnych spowodować mogą wykorzystanie czynności wyprzedzających, które w konsekwencji uniemożliwią dokonanie zaplanowanego czynu zabronionego.

Dla wartości dowodowej informacji zdobytych w wyniku inwigilacji i infiltracji środowiska przestępczego decydujące znaczenie ma jakość i sposób ich utrwalenia. Jeżeli wykonana dokumentacja w pełni odzwierciedli przebieg przeprowadzonej czynności operacyjnej, prokurator lub sąd, który ją otrzyma, będzie miał możliwość oceny środkami procesowymi zawartych tam danych. Oznacza to, że przy dokonywaniu czynności operacyjno-rozpoznawczych należy w każdym wypadku kłaść szczególny nacisk na postępowanie zgodne z zasadami taktyki kryminalistycznej³⁵.

INVIGILATION AND INFILTRATION: EFFECTIVE METHODS FOR THE COLLECTION OF INFORMATION ON A CRIMINAL OR CRIMINOGENIC ENVIRONMENT

Summary

This article is an attempt to give a systematic presentation of the Polish police's use of invigilation and infiltration of a criminal and/or criminogenic environment as operational and investigative methods to obtain information. The author presents the definitions of the concept of operational and investigative activities (*czynności operacyjno-rozpoznawcze*) as put forward by the theoreticians, and discusses the methods it employs. He also defines the aims of the extra-judicial operations carried out by the authorised state entities, giving the legal grounds and principles governing operational tactics. He discusses

³⁵ A. SZUMSKI, *Rola czynności operacyjno-rozpoznawczych w uzyskiwaniu dowodów w procesie karnym*, «Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego» 26/2010, «Lex» nr 119991/4.

the legalisation of documents used by police officers carrying out operations and persons assisting the police and prosecuting authorities. Another issue discussed are the ways in which information obtained from a criminal and/or criminogenic environment by means of invigilation and infiltration is used in criminal proceedings.

Słowa kluczowe: inwigilacja, infiltracja, czynności operacyjno-rozpoznawcze, metody zdobywania informacji, środowisko przestępcze lub kryminogenne, policja

Keywords: invigilation, infiltration, operational and investigate activities, methods to obtain information criminal or criminogenic environment, police.